
50 ГОДИНИ ОТ СМЪРТТА НА ПРОФ. ВЕНЕЛИН ГАНЕВ

ПРАВОТО КАТО НАУКА *

(Встъпна лекция)

проф. Венелин Ганев

Едва ли има дисциплина по вече изолирана и по вече непопулярна от правото, и то както между хората на научната мисъл, така и между хората на практическия живот. Макар че за култивирането на правните дисциплини от векове още е посветен отделен факултет на най-висшите учебни заведения, макар че в разработката на тия дисциплини са вземали участие не малко видни представители на човешката мисъл, хората на науката, на чистата наука, още гледат с насмешка на опитите, правени от страна на юристите, да издигнат и поставят и правото в областта на науката и не така охотно се съгласяват те да считат хората на правото като пионери на научната човешка мисъл и правната дисциплина като дисциплина, способна въобще за научна разработка. От друга страна пък, макар че правото засяга най-живо актуалните интереси на всички, които живеят и създават обществения живот, познато е всеобщото недоверие, с което обикновено всички се отнасят към „формалистичната рутина“ или „тясната схоластика“ на съдиите, или към „безплодната софистика и сухата казуистика“ на адвокатите.

Истина е, че тия насмешки и това недоверие крият в себе нещо истинно и възможно е, те да са в голяма степен заслужени. Обаче малцина са подозирали, че тия насмешки и това недоверие от друга страна крият в себе и не тъй маловажна научна проблема: ако правото, – тъй както е култивирано то до сега като отделна дисциплина, която все пак е изпълнявала своята функция и предназначение през вековете, – ако правото се отличава толкова много от другите отрасли на науката и стои така изолирано сред тях, въпреки многовековния ни живот, явно е, че то дължи тая своя непопулярност и изолираност на по-дълбоки, вътрешни причини. В такъв случай обаче важно е от чисто научно гледище не да се отнася човек отрицателно към него, а да се изтъкне особеността и определи характера на правото, като отделна проява на човешката мисъл, да се укажат пътя и методите, чрез които и правото ще може в

* Отделен отпечатък от V Годишник на Софийския университет за 1908–1909 година. С.: Придворна печатница, 1910.

специална своя област и без да жертвува особеностите на своя обект и специфичността на своята функция, да изпълни същата задача, която съвременното знание изисква от всяка една наука.

А разрешаването на тая именно проблема в правото е свързано с големи трудности, дори даже с много по-големи трудности, отколкото разрешаването на същите проблеми в другите дисциплини, защото изучванията в правото и по характер, и по предпоставки, и по цел се действително коренно отличават от изучванията в другите науки.

Всекиму е известно, че научните издирвания се стремят най-напред да разграничат, очертаят и фиксират явленията, които подлежат на научно изследване и, едва след това да разкрият според действителното тяхно проявление, постоянните съотношения на коекзистентност и последователност, в които се намират тия явления. Научните изследвания имат за цел да внесат единство и система в нашите познания, придобити от изучвания върху всички прояви на обекта, и, за да постигнат тая цел, те се стремят да изяснят и обяснят съществуването и последователността на тия прояви, да схванат и разберат техните крайни и постоянни съотношения. Научните изследвания имат за цел да внесат единство и система в нашите познания досежно обекта на нашите изучвания и, като изяснят каузалните връзки между неговите прояви, да установят съответните каузални закони на тяхната последователност. И за най-висок контролен принцип на тия изучвания науката може да признае само действителното проявление, развитие и съотношение на изучваните явления. Само тогава може да се говори, че научните изследвания са постигнали своята задача, когато разкритите закони, формираната, въз основа на тях, обща представа, обща идея за съотношенията на явленията из емпиричния мир, ни позволи да влезем в безбройни и неограничени връзки с всички други представи, получени от опита, без да срещнем каквато и да било неадекватност между тях.

Така физиката, след като разграничи, очертае и фиксира явленията, които изучава, определя действителните съотношения, в които се намират взаимното притегляне на телата с тяхната маса и респективното разстояние на едно от друго. При това общата идея, която се формира у нас въз основа на горните изучвания за това трайно и постоянно съотношение, се намира в пълна хармония и адекватност с всички други представи из нашия опит, които имат каквото и да било съотношение, било с масата, било с разстоянието, било с взаимното притегляне на телата.

Обикновените правни дисциплини обаче, ония правни дисциплини, които, както обикновено се говори, изучават всичките отрасли на положителното законодателство, не се занимават и не поставят като своя главна и единствена задача да разграничат и очертаят известни явления из действителния, дадения мир; те не се занимават и не поставят като своя главна и единствена задача да установят някои трайни и постоянни съотношения на коекзистентност и последователност между тия явления, а

заедно с това да изяснят и обяснят същите явления според тяхното проявление в действителността. Напротив, всяка една правна дисциплина, след общеприети едни встъпни бележки, започва своите изучвания, като поставя някои положения в форма на постулати, които тя нито придобива, като наблюдава действителното развитие на емпиричния мир, нито пък ги извлича и разкрива от него чрез познатите научни методи на каузалното изследване. Напротив, тия положения всяка правна дисциплина черпи от заповедите, нормите, които тя намира готово формулирани от самия законодател. При това като най-висок принцип за съществуването и рационалността на тия положения всяка правна дисциплина може да укаже не на тяхната адекватност с действителното развитие на явленията из емпиричния свят, с съвокупността на представите, които опитът ни дава. Напротив, като най-висок принцип за съществуването на тия норми и за тяхната рационалност, правото признава само проявената воля на законодателя. И поради това именно, често пъти, правото, за да се съобрази с тая воля на законодателя, счита за несъществуващи постъпки и явления, които при все това са проявени в действителността, както и обратното; то счита често пъти като съществуващи и проявени в емпиричния мир постъпки и явления, които никога не са съществували и не са били проявени в действителното развитие на явленията: такъв е случаят с познатите правни явления, свързани с изучването на нищожните действия – *actes nuls et non avenues* – и на фикцията в правото. А пък всяка правна дисциплина започва своите изучвания от нормите, заповедите на законодателя, които тя взема като постулати, заради това, защото тя има за цел и задача не да обясни и схване тия заповеди, или норми, или правните явления изобщо, като дадени явления, не да ги съпостави в техните причинни и постоянни съотношения било с самите тях, било с други някои по-обща явления, а има за цел единствено и изключително да приложи тия заповеди, норми в конкретния обществен живот, да *създаде* – така да се каже – самото правно явление. Правните дисциплини, правото, като съвокупност на тия дисциплини и като по-обща от тях наука, не е обяснителна, експликативна наука, а *нормативна, практическа дисциплина*. Правото има за цел не да изучи, разбере правните явления и да ги подведе под универсалния принцип на каузалния детерминизъм, а да изучи, *схване и владее процеса на приложението*, на изпълнението заповедите, нормите на законодателя.

Това именно различие в характера, целите и задачите на правото като наука определя и различието в основните предпоставки и методи между правото и останалите експликативни науки. И ако се приеме да се считат само ония дисциплини за наука, които обясняват каузалните съотношения между явленията из емпирическия мир, естествено е, правото, подобно още на други някои дисциплини, не би могло да претендира, че допринася нещо в нашите чисто-научни познания. Обаче научната мисъл се стреми не само да обясни явленията и ги подведе под принципа на каузалния детерминизъм. Основната функция на научната дейност не се изчерпва с каузалното

доминиране на емпиричния мир; тая функция има за задача по-скоро да внесе единство и система в общия кръг на всички наши познания придобити от изучаването на разнообразните и многообразни индивидуални явления на емпиричния мир и каузалното изучаване на явленията собствено е един от методите само, с които ние внасяме научно единство и система в познанията на действителността. Тогава и задачата на правото, като наука на приложението, е да внесе пак единство и система в известни наши познания, и то в ония именно, които се намират в известно съотношение с изучаването процеса на приложението. Всяка правна дисциплина трябва да бъде в състояние да фиксира научно всички елементи на приложението, да изясни тяхното респективно значение, да определи тяхното съдържание и съдържанието на съответните понятия, с които приложението се извършва, та да може юристът-практик научно да обхване и да владее приложението на законодателските норми към разнообразните и при все това винаги идентични и конкретни случаи. Правото, като наука, постига напълно своята задача само тогава, когато постави самия процес на приложението върху правилна и строга научна основа.

А пък не подлежи на никакво съмнение, че приложението в правото е един чисто логически процес, една субсумираща дедукция. Главните елементи на тая дедукция са от една страна положението, което обгръща волята на законодателя, правната норма – голямата премиса в силогизма – и положението, което обгръща конкретния случай, що се подвежда, субсумира под законодателското разпореждане. И навярно тоя именно силогистичен характер на приложението, особено когато голямата премиса на силогизма – волята на законодателя, правната норма – се схване само тясно, ограничено формалистично, придава един силно прононсиран логически колорит на правната техника, и е извор на оная непопулярност и изолираност на правната наука, за която свидетелствуват насмешките за съдийската формалистичност и адвокатска софистика.

Обаче научната постановка на тоя процес на приложението в правото, като запазва напълно неговата логическа основа, не може да се задоволи само с тая логическа схема на приложението. Всяка премиса на тоя силогизм в приложението, всеки негов елемент, крие обикновено под своята логическа обвивка, конденсирани сложни изучавания от специално гледище из явленията на емпирическия обществен мир, и всяка правна дисциплина, която иска да постави приложението на една научна висота, трябва да обърне особено внимание на тия изучавания и да ги обхване от високо научно гледище в тяхната интегралност и ширина, по такъв начин да даде смисъл и живот на логическия процес на приложението. И пътят, по който правото може да достигне до тая висота, е указан пак от приложението.

Ние видяхме, че голямата премиса в силогизма на приложението обгръща волята на законодателя и развива в съждение правната норма. Истина е, че тая премиса на пръв поглед мъчно се подава на научна разработка и то поради това, че правото

схваща нормите на законодателя като безпрекословни заповеди, рационалността на които не подлежи на проверка – *dura lex sed lex*. Истина е при това, че тая безпрекословност, аподиктичност на голямата премиса в приложението е една от съществениите особености на правните изучавания; тя се корени както в характера на правото като наука, в логическите условия на приложението, така и в социалната функция, която правния ред извършва в съществуването и развитието на обществения живот. Защото от една страна всяко едно приложение, за да се извърши с силата и задължителността на един логически процес, изисква, щото волята, която то прилага, и която е изразена в голямата премиса на силогизма, да е аподиктично, безпрекословно логически достоверно дадена и постулирана. От друга страна пък, социалната функция на правото, върху еднообразното, правилно и постоянно изпълнение на което се крепи разделянето на обществения труд, обществената диференциация и размяната на обществените блага, – тая социална функция на правото изисква, щото волята, постулатът, който лежи в основата на приложението, да е освободен от капризната промяна на индивидуалното искане, водено най-често от изключителните и непредвидливи интереси на личността. Тая социална функция на правото изисква, щото волята, която лежи в основата на приложението да е предварително фиксирана и обективизирана в законодателните трайни и общеизвестни постановления.

Но ако разпорежданията на законодателя имат такова съществено значение за приложението, това не означава още, че правните дисциплини трябва да считат своята научна задача напълно постигната, ако се задоволяват да цитират и изясняват законодателните текстове, да привеждат общежитейски някои правила и то не толкова, за да ги изяснят, а по вече за да ги оправдаят и подкрепят.

Правото нито се заключава, нито пък се изчерпва с това изучаване на законодателните текстове: законът само посочва и закръглява правото, като един от съществениите елементи на правното явление. Самото право обаче, интегралното правно явление, се манифестира в самия живот, в реалното развитие на обществените отношения, и всички правни дисциплини, които искат да запазят научния характер на техните изследвания, трябва да внесат, след като ги научно подберат, тия елементи из действителния обществен живот в самия процес на приложението. И законодателевата воля, най-напред, макар и да се схваща от всяка една правна дисциплина, която се занимава с приложението като безпрекословна, аподиктична заповед, се намира в пълна зависимост от съществуването и развитието на обществения живот. Законодателят в правото, който сам е проявление и част от тоя обществен живот, не постулира своите заповеди и не създава правните норми без всяко съотношение с фактическата обществена действителност. Напротив, дейността на законодателя, неговата съзнателна или спонтанна намеса чрез правните норми в обществените явления, е предизвикана от положението и развитието на дадени обществени отношения: правните норми винаги изхождат и се крепят върху обществената действителност и те винаги визират нейно-

то сегашно или бъдеще проявление и развитие. Дори често пъти самата правна норма е подсказана от естественото, спонтанно развитие на обществените фактически явления – факт особено очевиден при обичайното право. Съдържанието следов. на законодателевата воля, на правните норми, се намира винаги в тесни телеологически-генетически връзки с обществената среда, от която те изхождат и върху която те ще реагира. Тия положения биха могли да се илюстрират и с прекрасни индуктивни данни из развитието на обичайното и писано право, из неговото постепенно конституиране чрез извършване на трайни еднообразни постъпки при еднообразни условия и неговото постоянно и постепенно приспособение към нови обществени форми и отношения, предизвикани от новото развитие на обществения живот, постигнато благодарение и въз основа на дотогавашното право.

В такъв случай обаче, ако законодателевата воля е поставена в такава зависимост от обществения живот, първата длъжност на всяка правна дисциплина, която иска да приложи законодателевата воля, фиксирана в законодателни разпоредения, е да постави в правилни съотношения тая воля, съдържанието на правните норми, с ония обществени отношения, които са ги предизвикали. Генетическото, историческото и телеологическото изучаване на законодателния материал не ще замени в правото техническото изучаване на приложението, първото изучаване ще разшири само рамките и хоризонта на приложението, ще внесе нови елементи, подбрани из актуалния обществен живот в логическата, формалистична схема на приложението, ще раскрие от гледището на действителния живот истинската, *правно-истинската*, воля на законодателя, – оная само воля, която би могла да бъде приложена от правото, – ще свърже приложението с обществените отношения и с голямата си премиса ще облее неговия сух, формалистичен характер с широката животворна вълна на обществената действителност.

Ето защо и ония правни дисциплини, които правят впечатление на най-малко педантично формалистични науки дават най-голямо място на такива генетически и исторически изучавания. Тия изучавания са необходими, щом трябва да се изясни действителното съдържание на законодателния материал и да се фиксират условията на правилното негово приложение. Какво биха представлявали напр. изучаванията в държавното право върху разните форми и типове държавни управления, ако те бяха изолирани от ония предварителни и съвместни исторически и социологични изучавания, които проливат пълна светлина върху законодателния материал, що ги определя и върху условията, които са необходим за тяхното функциониране по тия законодателни разпоредения, така широко схванати?

Обаче не е тая само заслугата, която имат за правото като наука, тия генетически, исторически и телеологически изучавания на законодателния материал. След като чрез тях правото успее да постави съдържанието на правните норми в известни определени съотношения с оная обществена действителност, която е предизвикала

тяхното пораждање и върху която ще се прояви тяхното въздействие, то разполага с достатъчни научни данни, за да схване основните положения и възгледи, които доминират всички разпореждания на законодателя, досежно еднородни фактически, обществени отношения. Благодарение на това осветление върху законодателния материал от една страна, благодарение също така на неговата логическа разработка чрез правните понятия, които той обгръща и чрез съответните методи от друга страна, правото, като наука на приложението, може да сведе огромния и често пъти повече или по-малко хаотичен законодателен материал, така и неговите основни и най-общии положения и принципи, да класира и систематизира тия положения в стройни логически системи, да внесе по такъв начин максималното възможно единство и система в един от елементите на приложението. Тогава пък ще може и юристът-практик да извлече чрез проста дедукция и изучавания на конкретния случай оная правна норма, онова законоположение, което е най-съобразно с фактическата страна на дадения конкретен случай и да построи научно и широко самия процес на приложението. На такова изучаване върху търговското право, напр. върху менителничното право, се дължи в голяма степен научната разработка на тая материя, с която може да се гордее доктрината и практиката на настоящето. Основната идея, общият дух, своеобразността на принципите из менителничното право ние можем напълно научно да обхванем само тогава, когато изучим особеностите на ония фактически социални отношения, които са предизвикали и обусловили регулирането им с нормите на менителничното право. Поставени на това гледище, ние бихме могли да разкрием, че, поради бързината, с която се отличават сключването и ликвидирането на търговските операции, поради силно развитите и подобрени съобщителни средства, а заедно с това и международна, народна и местна размяна, поради неудобството, риска и големите разноси да се пренася от едно място на друго монета и се извършва с нея ликвидирането на търговските операции, поради голямата роля и нужда от обръщения – поради всички тия причини, сумарно указани тук, общественият живот чрез бавна и постепенна еволюция, не лишена дори от известна пластичност, успя да наложи на търговските отношения менителницата, като разменен ефект, да застави законодателя да санкционира менителничното право като създаде от обикновеното до тогава гражданско задължение, прехвърляемо с знанието на длъжника и при спазване на ред формалности, свързано както за неговото пораждање, така и за неговото съществуване и погасявания с наличността на многобройни условия, които мъчно могат да се знаят от далечен кръг хора, – като създаде от такова задължение едно писмено, формално, абстрактно задължение, което може да циркулира с бързината на обикновената монета, като ценни книжа, с просто прехвърляне – джиросване, и без знание на длъжника. Ако обаче тия обективни, социални условия владяят създаването на менителничното право, всеки може леко да схване, че всички правни принципи, които регулират отношенията по менителницата и съставят основните принципи на менителничното пра-

во – както напр. формите на менителницата, солидарната отговорност на всички участващи и ползващи се от ефекта, строгите правила, свързани с неговото навременно и редовно осребряване и пр. и пр. – всички тия основни принципи на менителничното право получават пълното свое осветление и рационалност, като се съпоставят с ония условия, върху които се те крепят. А под това осветление леко е вече научно да се разработят законодателните норми, които засягат менителничните отношения, да се изработят съответните понятия, да се систематизират съответните принципи по тяхната общност и се дадат всички научни средства за пълното доминиране процеса на приложението при менителницата. Така, много из положенията на търговското право ние можем да сведем към принципа, че менителницата е едно писмено, формално, абстрактно задължение, способно на също такова формално, абстрактно, бързо прехвърляне, който принцип получава своето пълно осветление, като се има пред вид, че задължението по менителницата трябва да бъде точно установено и трябва да бъде освободено от всички лични възражения, т.е. от възражения, които не изхождат от самата форма на менителницата, и не могат да се знаят от всички участващи в нейната циркулация; иначе менителницата не ще може да изпълнява функцията си на търговски ефект, който е в състояние до известни граници да замени монетата в ликвидирането на търговските задължения и да послужи на търговеца с кредит. Също така пак под това осветление може да се извлече, схване и разбере принципът на общата солидарна отговорност между всички лица, участващи в циркулацията на менителницата; – иначе менителницата не би се ползвала с кредит, не би тъй бързо се движила в циркулацията и не би заменила обикновената монета. Очевидно е, че при такова само изучаване ще могат да се дадат на всички правни принципи онова съдържание и оная смисъл, които те черпят от самия живот, ще могат да се свържат с пораждането на известни обществени отношения и условията на тяхното развитие и ще могат да се приложат по отношение на тях с един логически процес, в който пулсът на обществената действителност никога не ще се заглушава.

Такъв е следов. научният характер на правото като наука, или по-скоро на ония дисциплини, които се занимават с приложението на правните норми в действителния живот, които заемат почетните места в изучаването на правото в университетите и които се ползват от всеобщото и, може би, изключителното уважение на юристите-практици. Като дисциплини, крайната цел на които е да изследват, научно обхванат и правилно извършат процеса на приложението, те винаги ще запазят характера на нормативни науки, при които логическите постройките са от голямо значение. При всичко това обаче пълния свой разцвет като наука, правото ще покаже само тогава, когато то, като не губи своя основен характер, запази напълно животворните връзки с обществения живот; когато правото без да губи своя нормативен характер, не пропуска да прави исторически, генетически или телеологически издирвания

върху законодателния материал в връзка с съответните обществени отношения на действителния живот. А по такъв начин правото, както видяхме, извлича и научно установява голямата премиса на приложението и чрез тях то се намира в постоянни взаимодействия с обществения живот.

С същата обществена действителност обаче правото запазва научно благотворни връзки и при изследванията на конкретните случаи из обществения живот, за да установи правилно съдържанието на малката премиса и извърши субсумирането. И тук правото, ако иска да избегне формалистичното, логистично схващане на конкретния случай, ако иска да обгърне даденото обществено отношение, върху което трябва да извърши приложението, в неговата научна пълнота, – и тук правото трябва да изследва с съответните методи характера, развитието и взаимната зависимост на тоя случай с другите обществени отношения и неговото въздействие върху положението и развитието на останалите близки до него еднородни отношения. Тогава само правото ще може да разкрие всички типични особености и признаци на случая, ще може да ги съпостави с законодателните разпореждания, да ги сравни и приравни с тях, за да подбере съответното разпореждане и извърши приложението.

И само тия интегрални изучавания, това широко схващане процеса на приложението, логическите елементи на който се одухотворяват с всестранни исторически, генетически, телеологически и социологически изследвания, – само те определят напълно и изчерпателно характера на правото, на правните дисциплини, като наука; чрез тях само правото може да даде научната основа на правната систематика и класификация и да въведе пълно единство и система в нашите представи досежно приложението.

Правното явление обаче може да се изучава не само от нормативно гледище, не само в процеса на неговото създаване, не само в процеса на приложението дадени правни норми към определени конкретни отношения из обществения живот. И правната норма, както всяка друга норма, може да се схваща не само като постулат, според който трябва да мерим обществените отношения на действителния живот; правната норма, както и всяка друга норма, може освен това да се разглежда като дадено явление, породено и създадено вече в обществения живот, което трябва да се разбере и обясни, като се съпостави с неговите трайни и постоянни съотношения било с други правни явления, било с явленията на интегралния обществен живот. От това гледище тогава правото трябва най-напред да разграничи, очертае и фиксира с съответните методи правните явления, да разкрие постоянните техни връзки на коекзистентност и последователност с другите явления и да ги обясни, като ги подведе под универсалния принцип на каузалния детерминизм. По такъв начин обаче и характерът на правото се изменя и от нормативна, практически-догматична дисциплина, то *става вече експликативна наука*. А така изучават правните явления историята на правото, срав-

нителното право, социологията. Философията на правото пък, с която ще можем да се занимаваме по-пространно, и която като наука обобщава всички по-конкретни изследвания из областта на отделните правни дисциплини, изучава общите условия, методи и принципи на научното издирване у тях, обхваща правното явление от всяка една страна и изучава неговото проявление в най-общия му вид, както от нормативно, така и от експликативно гледище. Така философията на правото, след като разграничава и определя правното явление, след като проследи и издири най-пригодните методи за неговото изучаване от нормативно и експликативно гледище, съобразно с тоя двойствен характер на правното явление, изучава всички елементи на приложението в най-общия им вид, всички проблеми, свързани с научното поставяне процеса на приложението, обобщава получените резултати от това гледище в най-общите правни принципи и понятия, класира ги и систематизира в научна система и дава твърда научна основа на всеки юрист, който ще прилага правните норми в отделните разнообразни и все нови конкретни отношения. От друга страна философията на правото изучава и общите условия, при които се поражда и развива правното явление, обобщава добитите резултати от каузалното му изучаване в по-широки експликативни принципи и свързва правните изучавания с изучаванията в другите области на социалните дисциплини, а също и с изучаванията на общата дисциплина на тия науки – социологията.

Като задача на философията на правото най-често поставят и изучаването на правните норми, като постановления, съобразни с справедливото, доброто. При една научна система обаче такава изучаване се извършва от последно едно гледище, от което могат да се изучават правните явления, което все по-вече и по-вече се затвърдява в правните изучавания и което пак се намира в близки връзки с нормативния характер на правното явление. Ние видяхме, че в основата на правното явление, като негов съществен елемент, лежи законодателната заповед. Тая заповед, превърнатата в надлежната логическа форма, образува съдържанието на голямата премиса, обгръща последиците, които нормативно ще трябва да се свържат с конкретния случай и схематизира развитието, конкретното проявление на правното явление. Това явление може да се развие конкретно в една или друга смисъл, съобразно или несъобразно с правната норма, според психичните и обществени условия, при които то се поражда и развива. И в единия, и в другия случай обаче това явление ще въздейства в едно или друго направление върху развитието на другите правни отношения, върху развитието на останалите обществени отношения и на целия социален живот. В такъв случай необходимо е да се изучават всички тия условия, при които правното явление се проявява, правомерно или неправомерно, при които то въздейства върху другите обществени явления, за да може да се определи направлението на това въздействие и се фиксира желателността на дадени законодателни постановления и условията, при които те ще имат именно желания резултат, според нашите етични схващания или

според схващанията на социалния идеал¹. А с тия разни въпроси на *de lege ferenda* се занимава *политиката на правото*. И нейните изучвания са толкова по-съществени, че всяка друга политика, ступанска, финансова или обща държавна се свежда към правната политика, тъй като всички те се стремят да определят направлението, по което трябва държавната власт да въздействува върху развитието на обществените отношения. А държавната власт може да въздействува само чрез законодателни заповеди, правни норми; съществено е тогава да се знае, до колко правните норми, издадени с съответното съдържание, ще имат очакваните резултати и дали нормативната връзка, която се мери да се създаде чрез нея между някои обществени отношения не се нуждае да бъде по-напред психологично и социологично подготвена, за да се реализира в желаното направление. А тия изучвания може да даде само правната политика. Тия изучвания обаче представляват голям интерес и за юриста-практик, понеже въз основа на тях той ще има пред вид пълната съобразност или несъобразност на известни законодателни разпореждания с известни психологични и социологични условия, и ще ги използва при приложението.

Ето в какъв вид ни се представлява правото като наука, която се стреми да обхване правното явление като нормативно явление, и то от трите ония гледища, които са така характерни за изучването на всяко нормално явление. И ние можем да бъдем уверени, че, ако в тия изучвания на правото се внесе научната строгост и методологичната последователност на другите науки, и правото ще може да заеме своето място в реда на отделните науки.

¹ Какво значение могат да имат тия понятия, е въпрос, обсъждането на който не може да стане тук.